

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

יקשה עלינו להבין באופן שלם את עניינו של שמשון, שהוא חידה: "והוא פלאי" (י"ג, יח).¹ ובכל זאת, נוכל לעמוד על פרשת חידתו אם נבין פרטים בתיאור המטונימי² של החידה כמביעים צד רעיוני. באופן כזה יתקשרו המוטיבים וההקבלות במבנה הסיפור המורכב עם הרעיונות המגולמים בו. כבר עמדו חוקרים על המשמעות הפרשנית של משחקי המילים³ ושל התיאורים הגאוגרפיים בפרשה.⁴ גם ביחס בין האתרים ובין מדרשי שמותיהם אפשר לגלות את קווי גורלו של שמשון. כך תתפרש חידתו לפלשתיים (י"ד, יב-יד), מרעיו (י"ד, יא) ואויביו (ט"ז, כג-כד), בזיקה לשמשון עצמו וליחסיו אתם. ויהיה זה מתעלומת פתרונה של החידה – בהיות מעמיד החידה ושומעיה, שמשון והפלשתיים – הם עצמם פתרונה, בלא יודעין.

שמות מקומות

כבר הצביעו⁵ על המשמעות הפרשנית של ערי הגבול – תמנה, עזה, בית שמש, מחנה דן, צרעה, אשתאול וכו' – כביטוי של המתח הלאומי בין שמשון ובין פלשתיים. גם בתיאור התנועה של שמשון בין האתרים אפשר לראות ביטוי של מתח אישי בקרבו, כאדם הנפעם ברוחו בין צרעה ובין אשתאול. שמות המקומות קשורים במבנה סיפורו של שמשון, בפתירתו ובסיומו. בתחילת הפתיחה:

1. ציוני פסוקים בתנ"ך ללא שם הספר מתייחסים לספר שופטים.
2. ראה: מ' גרסיאל, 'דרכי תיאור מיטונימי ומטאפורי בסיפור המקראי', **בקורת ופרשנות** 23, תשמ"ה, עמ' 40-5. מטונימיה היא החלפה ספרותית של מילה אחת באחרת, בשל סמיכות המושגים. למשל "הכתר" במקום "המלך".
3. S. Segert, 'Paronomasia In The Samson Narrative In Judges XIII-XVI', *VT* 34, 1984, pp. 454-461; H. Bauer, 'Zu Simsons Rätsel in Richter Kapitel 14', *ZDMG* 66, 1912, pp. 473-474; M. Garsiel, *Biblical Names: A Literary Study of Midrashic Derivations and Puns*, Ramat Gan 1991, p. 95
4. י' רוזנסון, 'צרעה-תמנה, עלייה-ירידה: עיון במשמעותם הפרשנית של התיאורים הגאוגרפיים בסיפורי שמשון', **בית מקרא** 41 ב, תשנ"ו, עמ' 135-152; R.G. Boling, *Judges* (AB), New York 1975, p. 248.
5. י' רוזנסון (לעיל, הערה 4), עמ' 139, על פי בראשית י', יט; דברים ב', כג; יהושע ט"ו, י-יא, יט, מג-מה; מ"א ה', ד.

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצְרָעָה מִמְשַׁפַּחַת הַדְּנִי
וַשְּׁמוּ מְנוּחַ וְאִשְׁתּוֹ עֶקְרָה וְלֹא יֵלְדָה

(י"ג, ב).

בסגירת הפתיחה:

וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמִשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ ה' .
וַתַּחַל רוּחַ ה' לַפְעָמּוֹ בְּמַחְנֵה דָן בֵּין צְרָעָה וּבֵין אֲשֵׁתָאֵל

(י"ג, כד-כה).

פתיחת סיפורו של שמשון נסגרת בפעימת רוח ה' בו בין האתרים, תיאור המשקף את תנודות נפשו ואת תנועתו בין ערי הגבול.

ובסוף:

וַיֵּרְדוּ אָחִיו וְכָל בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ
וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צְרָעָה וּבֵין אֲשֵׁתָאֵל בְּקֶבֶר מְנוּחַ אָבִיו
וְהוּא שֵׁפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה

(ט"ז, לא).

סיפורו של שמשון נסגר, בסופו של המעגל, בקבורתו הטרגית כתוצאה מתנודות אלו.⁶

בתחילת הסיפור אנו מוצאים עקרות, לידה ומשפחה. בסופו אנו מוצאים מוות וקבר (וכן "אחיו", בניגוד לעקרות). בתחילה: "הדני" ו"מחנה דן", ובסוף: "והוא שפט" כסיכום. השם דן משמעותו שיפוט: "דני אלהים... על כן קראה שמו דן" (בראשית ל', ה); וכן "דן ידן עמו" (שם מ"ט, טז). תל דן של ימינו נקרא בפי הערבים תל אל קאדיל⁷ = תל הדין. ייעודו של שמשון מתחיל ונסגר במחנה דן "בין צרעה ובין אשתאל".⁸ י' רוזנסון⁸ עמד על משמעות מקום זה במבנה סיפורו של שמשון: "ההיבט הגאוגרפי הזה מחדד את סגירת המעגלים בחיי שמשון: המעגל ה'רחוק' יותר נסגר בין צרעה לאשתאל – מקום שם החלה רוח ה' לפעמו ומקום קבורתו".

חידת המלאך

שלוש החידות הקשורות בכוחו של שמשון – חידת המלאך, חידת הארי והדבש וחידת כוחו של שמשון – נראות מקבילות. שלושתן קשורות בהיבט הגאוגרפי, ושם אולי פתרון.

6. בולינג (לעיל, הערה 4) ציין, ששני המקומות, צרעה ואשתאל, בראש המעשה ובסופו יוצרים אינקלוזיו (= מסגרת), תופעה המאפיינת את סיפור חיי שמשון כמו שרואים מפתיחתו ומסופו.
7. י' אליצור, ספר שופטים עם פירוש דעת מקרא, ירושלים תשל"ו, עמ' קסו.
8. י' רוזנסון (לעיל, הערה 4), עמ' 146.

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

בתחילת הצגת ייעודו של שמשון, בחידת המלאך, מופיע מדרש שם ביחס לאשתאול: "ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי... ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו לא הגיד לי" (י"ג, ו); "ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי" (שם, יח). כך גם באשר לצרעה: "ויאמר מנוח אל מלאך ה' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים... ויאמר מלאך ה' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך" (שם, טו-טז).

כבר עמדו⁹ על מדרשי השמות של צרעה ואשתאול בשופטים י"ח, בהקשר של כיבוש מחנה דן: "וישלחו בני דן... בני חיל מצרעה ומאשתאול" (פס' ב); "שאל נא באלהים" (פס' ה); "וישאלו לו לשלום" (פס' טז); "יורש עצר" (פס' ז). גם "לחמך" (י"ג, טז) שמציע מנוח במחנה דן הוא המנחה¹⁰ (שם, יט) על בשורת הלידה.¹¹

חידת הארי והדבש

חידת שמשון לפלשתים הייתה: "מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק" (י"ד, יד). ופתרונה, שגילו הפלשתים בעזרת אשתו: "מה מתוק מדבש ומה עז מארי" (שם, יח). יש שפתרוה כחידה לשונית¹² אשר מתייחסת לשתי מילים הומונימיות:¹³ "אריה" ו"ארי" – המתקשר עם דבש, כמו בשה"ש ה', א: "אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי".¹⁴ המילה 'ארי' בערבית¹⁵ ובאוגריתית¹⁶ משמעותה גם אריה וגם דבש. לכך ניתן להוסיף את הפן הגאוגרפי: מחנה דן הוא לישי¹⁷ לשעבר, כמסופר בשופטים י"ח, כט, וגם ליש פירושו אריה (איוב ד', יא; ישעיהו ל', ו); ומאיך צרעה היא מעין דבורה (כגון שמות כ"ג, כח).¹⁸ שמות המקומות – מחנה דן וצרעה – ירמזו לאריה ולדבורה, מרכיבי חידתו של שמשון. הפתרון יכול להיות גם שמשון עצמו. כאמור, שמשון הוא שופט, וגם שם שבטו,

9. גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 95.
10. סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 455; גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 217.
11. בזבח הפלשתים המקביל, לקראת מותו של שמשון: "ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העמדים" (ט"ז, כו) – מדרשי שמות ביחס למנוח ולשמשון.
12. סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 456; באואר (לעיל, הערה 3); P. Nel, 'The Riddle of Samson', *Biblica* 66, 1985, pp. 534-545.
13. הומונים = מילה שכתובה או היגוייה זהים למילה אחרת, או שהיא דומה לה מאוד, אך מובנן שונה.
14. כן ציינו לשמ"א י"ד, כז, כט.
15. סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 455.
16. L.R. Fisher, *Ras Shamra Parallels, Analecta Orientalia* 49, Rome 1972, Vol. 1, p. 303.
17. וראה רד"ק לשופטים י"ג, כה.
18. ראה רמב"ן שם; משנה מכשירין פ"ו מ"ד; בכורות פ"ז מ"א; ערוך ערך 'צרע'.

דן, הוא לשון שיפוט. שמשון הוא גיבור כאריה (כרמוז בברכת משה: "דן גור אריה" – דברים ל"ג, כב). החידה היא "מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק", ופתרונה "מה מתוק מדבש ומה עז מארי" – יתאר את הארי עם הדבש, אבל גם את הדבש היוצא מן הדבורה, שיוצרת מאכל על ידי אכילה. יהא שמשון האריה מדן, וגם הדבש שבו. הוא מוצא את הדבש ב"מפלת האריה" (י"ד, ח), כלומר בגופתו, ובסוף ייעודו של שמשון תבוא מפלת עצמו: "ונפלת בידי הערלים" (ט"ו, יח), "ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו" (ט"ז, ל). חידתו מופיעה בראש העלילה האמתית, עימותו עם פלשתים,¹⁹ וגורמת לאותו עימות. גם חידה זו וגם חידת הנזירות גורמות בסופו של דבר נזק, הן לפלשתים הן לשמשון.²⁰

הפתרון "מה מתוק מדבש ומה עז מארי?" מוצג כשאלה. יש שפתרו את החידה באהבה,²¹ שעזה מארי ומתוקה כדבש.²² כך פתרו הפלשתים את החלק השני של החידה ("מעז יצא מתוק"), אך לא את הראשון,²³ "מהאכל יצא מאכל", משום שחלק זה עדיין לא התקיים. סוף האוכל (שמשון) להיות נאכל ("כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו" – ט"ז, כד). הוא עצמו אינו יודע עד כמה עז יהיה הפתרון של "מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק", כשסופו יבוא בעזה על ידי העזתים (ט"ז, ב):²⁴ "ויורידו אותו עזתה" (שם, כא).

הפירוש שפתרונו של "מה מתוק מדבש ומה עז מארי" הוא האהבה מתקשר לשה"ש ח', ו: "כי עזה כמנת אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה". קישור זה נובע גם מזיקת המוות בעזה לאהבתו של שמשון לפלשתית (וכן מוטיב האש לאורך הסיפור). "ויאהב אשה בנחל שרק ושמה דלילה" (ט"ז, ד), וכשהציקה לו בדבריה על חידת כוחו – "ותקצר נפשו למות" (שם, טז). אם כן, סופו של שמשון בעזה רמוז כאן.

שמשון בעזה – חידת כוחו

תגובתו של שמשון לגילוי פתרון החידה הוא: "לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי" (י"ד, יח). אותה חרישה היא תחכום הפלשתים, המשתקף בניצחונו ובכישלונם בעזה: "ויארבו לו כל הלילה בשער העיר [עזה] ויתחרשו כל הלילה" (ט"ז, ב). בתחילה הם אורבים כל הלילה ללא הצלחה, אך לאחר מכן, אצל דלילה: "והארב

19. גל (לעיל, הערה 12), עמ' 545.

20. י' זקוביץ, חיי שמשון, ירושלים תשמ"ב, עמ' 114.

21. H. Gunkel, *Simson, Reden Und Aufsätze*, Göttingen 1913, pp. 54-55.

22. לפי מלבי"ם הדבש הטמא הוא האישה הפלשתית. א' קריב (שבועת עמודי התנ"ך, תל אביב תשכ"ח, עמ' 71) קישר את אכילת הדבש הטמא (שהרי מקורו בגווייה) עם כישלון שמשון באהבת הפלשתית, ואחזור לעניין זה בהמשך המאמר.

23. על פי ר"י אברבנאל.

24. משחקי מילים ביחס לשם עזה, ראה: צפניה ב', ד, רש"י ורד"ק.

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

ישב לה בחדר" (שם, ט), ואכן הם פותרים בסופו של דבר את חידת כוחו.²⁵ במקרה הראשון, ניצחונו של שמשון מתרחש בין שתי מזוזות עזה: "ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הברית... ויעלם אל ראש ההר" (ט"ז, ג); גם ניצחונו האחרון, שהוא גם מפלתו הסופית, מתחולל בין שני העמודים שם,²⁶ "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה" (שם, כא); "וילפת שמשון את שני עמודי התוך" (שם, כז).

בפעם הראשונה הוא בורה²⁷ עם דלתות עזה והמזוזות עם הברית; בשנייה "ויורידו אותו עזתה ויאסרוהו בנחשתים" (שם, כא). "ברית" מתקשר לנחש (ישעיהו כ"ז, א; איוב כ"ו, יג), וגם "נחשתים" רומז לנחש (כגון במדבר כ"א, ט: "נחש נחשת").²⁸ ברורה גם הזיקה לברכת יעקב לדן: "יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח" (בראשית מ"ט, יז), ולברכת משה: "דן גור אריה יזנק מן הבשן" (דברים ל"ג, כב). יש מבין החוקרים הסבורים שהמילה בשן רומזת לנחש, בדומה לאחד משמותיו באוגריתית למשל.²⁹ אם כן יש בפתרון החידה רמז לנפילתו בעזה על ידי פלשתים, כתוצאה מיחסיו אתם.

חידתו התגלגלה מהופעת כפיר האריות השואג לקראתו בירידתו אל פלשתים. ניתן לראות הקבלה בין סיפור זה לבין העימות עם הפלשתים בלחי:

וַיְבֹאוּ עַד כְּרַמֵּי תַמְנָתָה	הוא בא עד לחי
וְהָנָה כְּפִיר אַרְיֹת שְׂאֵג לְקִרְאָתוֹ.	וּפְלִשְׁתִּים הָרִיעוּ לְקִרְאָתוֹ
וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ ה'	וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ ה'
וַיִּשְׁסַעְהוּ כְּשֵׁעַ הַגְּדִי וּמְאוּמָה אֵין בְּיָדוֹ (י"ד, ה-ו).	וַיִּמְסוּ אֶסְרִיּוֹ מֵעַל יָדָיו (ט"ו, יד).

שמשון נתקל בארי בגבול הפלשתים בירידתו מגבול דן ("דן גור אריה") לגבולם: "וירד שמשון ואביו ואמו ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו". ניתן לראות בחידת הארי השתקפות של העימות של שמשון עם הפלשתים, ואף אות – בעיני שמשון – שיוכל להתמודד ואף למצוא את הדבש הטמון באותו עימות

25. כן אצל י' זקוביץ (לעיל, הערה 20, עמ' 158), שהוא רמז ראשון לקשר הדוק של המעשים בעזה (וראה בבלי סוטה ט ע"ב: "תחילת קלקולו בעזה, לפיכך לקה בעזה").

26. י' זקוביץ (לעיל, הערה 20, עמ' 160), עמד על הברית והמזוזות של שער עזה כמרמזים על הפלת שני העמודים בעזה.

27. סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 457.

28. ברש"י שם: "לשון נופל על לשון". מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3, עמ' 71) ציין למקבילות באוגריתית ובמל"א ד', יג: "ברמות גלעד לו חות יאיר בן מנשה אשר בגלעד... אשר בבשן ששים ערים גדולות חומה וברית נחשת". ישנן כאן ההקבלות: בשן-פתן (ראה בטקסט בסמוך), חות יאיר-חויא (נחש בארמית) וברית-נחשת.

29. מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 70; פישר (לעיל, הערה 16). לעניין בשן ונחש, ראה: מיכה ז', יד-יז; נחום א', ד. י' אבישור, סמיכויות הנרדפים במילים מקראיות, ירושלים תשל"ז, עמ' 368-369.

ומפגש.

אם כן, החידה מבטאת את הקיטוב בין המתוק ובין העז שמוצא שמשון בעצמו ובפלשתים שנגדם הוא לוחם. לפי מלבי"ם הדבש הטמא הוא האישה, שמשון "איוה לדבר טמא" (סוטה ט ע"ב). א' קריב³⁰ קישר את אכילת הדבש הטמא (שהרי נוצר בגוויית האריה) עם כישלון שמשון באהבת הפלשתית.

שמשון משסע את האריה כגדי, ואף מביא גדי עזים לאשתו הפלשתית (ט"ו, א). וכשם שהוא אוכל דבש מתוך נבלת הארי הטמא, כן הוא נושע במים שמלחי החמור הטמא.³¹ המלאך אמר לאמו: "ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא" (י"ג, ה);³² "אל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמאה" (שם, ז); "וכל טמאה אל תאכל" (שם, יד). שמשון מתאוה לדברים טמאים ולמתוק שבהם, על אף שהוא לוחם נגדם וגורל ה"אָל" להיות "מאכל" כמותם. המלאך מסרב לאכול מלחם מנוח (י"ג, טז), אך שמשון אוכל מהדבש ואף מאכילו להוריו (ט"ז, ח-ט) ונושע מלחי החמור הטמא. הארי והחמור טמאים, ואף דבש הדבורים צריך היה להיות טמא מפאת מקורו הטמא.³³ שמשון רואה בשיסוע הארי אות לכך שהוא יכול להתגבר על הפלשתים, ובדבש שבגופתו אות לכך שהוא יכול לטעום מהם מבלי שייפגע. רעיון זה חידתי הוא, ולכן הוא אינו מגידו לאביו ולאמו.³⁴ ואם להוריו לא הגיד, כיצד יגיד לאשתו הפלשתית, הדבש העז ("הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד?" – י"ד, טז)?

י' זקוביץ³⁵ ציין, שהארי והדבש מעוררים את זכרו של הכתוב בשה"ש ה', א: "באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים". הוא מוסיף שפסוק זה בשיר השירים מתקשר גם למשתה החתונה של שמשון ולהשקיית הרעים שם. כן עמד על הזיקה בין "ואנקמה נקם אחת משתי עיני" (ט"ז, כח) ובין שה"ש ד', ט: "לבבתי אחתי כלה לבבתיני באחד [באחת קרי] מעיניך". כך גם שה"ש ב', טו: "אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדך", שהוא משל לאהבה, לעומת "וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים... וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך" (ט"ו, ד), והם

30. ראה לעיל, הערה 22.

31. "זיבקע אלהים את המכתש אשר בלחי [ויצאו ממנו מים וישת] (שופטים ט"ו, יט). א"ר יצחק דבי רבי אמי: הוא איווה לדבר טמא, לפיכך נתלו חייו בדבר טמא". משמעות הגמרא שהמים בקעו מלחי החמור (וכן הבין רש"י ש"הדבר טמא" הוא החמור); המהרש"א (שם) תופסו כגופת הארי. לפי מלבי"ם הוא הדבש הטמא, היינו האישה.

32. הבבלי סוטה (ט ע"ב) מקשה: וכי עד אז הייתה אוכלת דברים טמאים? ומתרצת שהכוונה שלא לאכול "דברים האסורים לנזיר".

33. אך הוא מותר: בכורות ז ע"ב.

34. ראה: י' קופמן, 'פרקי שמשון כנבואה שהוצרכה לדורות', נתיבי מרחבים ג, תשנ"ה, עמ' 81-91.

35. ראה: י' זקוביץ (לעיל, הערה 20), עמ' 101, 108, 129, 204.

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

שורפים מגדיש **ועד כרם** זית (שם, ה). אותה שרפה היא תוצאה של החידה. עוד יש לציין את מוטיב היין (האסור לשמשון) והאהבה בשיר השירים, כגון: "הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה" (ב', ד) וכן: "טובים דדיך מיין" (א', ב).

בכך קשור פתרונו של שמשון ומורכבות כישלונו בעימות עם הנזירות, חידת המלאך וחידת כוחו. חידת הארי נמצאת לו בירידתו ל"כרמי תמנתה" (י"ד, ה) ובעקבות זאת "ויעש שם שמשון משתה" (שם, י), משחק מילים המבוסס על שמו.³⁶ שם בכרמי תמנה (שם, א-ה) עיר גבול שעתידה להיות אתר קיטוב עם פלשתים ובקרב שמשון, רואה אישה פלשתית ונעשה "חתן התמני" (ט"ו, ו).

הפלשתים מוצאים את פתרון החידה ביום השביעי של המשתה, האסור לנזיר: "ותבך עליו **שבעת** הימים... ויהי ביום השביעי ויגד לה... ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי" (י"ד, ז-יח). הדברים מקבילים לסוף תקופת נזיר שנכשל ונטמא: "וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו" (במדבר ו', טו).³⁷

נזירות שמשון

מפלתו של שמשון קשורה במשתה: "ויהי כי טוב [כטוב קרי] לבם ויאמרו קראו לשמשון ושחק לנו... ויעמידו אותו בין העמודים" (ט"ז, כה). ל"טוב לב" ישנה משמעות של יין,³⁸ כגון: "והנה לו משתה בביתו... ולב נבל טוב עליו והוא שפר עד מאד" (שמ"א כ"ה, כה); "ראו נא כטוב לב אמנון ביין" (שמ"ב י"ג, כח). ביותר יצוין אסתר א', ה-י: "משתה שבעת ימים... ביום השביעי כטוב לב המלך ביין".

מפלתו והפרת נזירותו של שמשון, שהיא סוד כוחו, באות על ידי דלילה מנחל שורק, הסמוך לצרעה.³⁹ השם שורק רומז ליין,⁴⁰ כגון: "אסרי לגפן עירה ולשרקה בני

36. מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 82.

37. כך גם בהמשך, ביחס לחידת כוחו: "אם יאסרני בשבעה יתרים" (ט"ז, ז); "אם תארגי את שבע מחלפות ראשי" (שם, יג); "ותגלח את שבע מחלפות ראשו... ויסר כחו מעליו" (שם, יט).

38. י' זקוביץ (לעיל, הערה 20), עמ' 199.

39. י' נוה, ערך 'נחל שורק', אנציקלופדיה מקראית ה, ירושלים תשכ"ח², עמ' 815-814. עיר הגבול בית שמש, הסמוכה גם היא לצרעה (יהושע ט"ו, י), קשורה בשם שמשון. פתרון החידה בא "בטרם יבא החרסה" (י"ד, יח) = השמש (רש"י, תרגום יונתן), ושמשון מגיב: "לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי". מעניינת ההשוואה לשמ"א ו-ז', פרשת החזרת ארון ה' לבית שמש. גם שם, כמו אצל שמשון, מוזכרים המוטיבים של פלשתים, קציר חיטים, נפילת דגון, עזה, זבח, עגלה או פרה, חרישה, סרני פלשתים, "ואסרנהו" אצל שמשון (ט"ז, ה) לעומת "ואסרתם את הפרות" (שמ"א ו', ז). י' רוזנסון (לעיל, הערה 4, עמ' 149) עמד על המשמעות הפרשנית שבהשוואה, כאשר בשני המקרים מודגשת הפגיעה באל הפלשתים, דגון אל הדגן. מודגש הרס מקדשו בעת קציר החיטים והחזרת הארון עד "גבול בית שמש" (מילת מפתח שם). גם שמשון מבער את הגדיש בעת קציר החיטים ופוגע בדגון בתחום התמחותו – הדגן. המסלול מעקרון לבית שמש עובר בנחל שורק.

40. סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 457.

אתנו" (בראשית מ"ח, יא).⁴¹ י' רוזנסון⁴² ציין ש"מעגל הנשים", "שביסודו עומדת התאונה המפורסמת התחיל בתמנה והסתיים בנחל שורק".

ב'חידת המלאך' ישנו משחק מילים כפול: "למה זה תשאל לשמי והוא פלאי... ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות" (י"ג, יח-יט). "פלאי" משמעותו חידה, אבל זהו אכן שמו, על שם שליחותו:⁴³ "איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'" (במדבר ו', א). מקור כוחו של שמשון הוא נזירותו: "כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן והוא יחל להושיע את ישראל" (י"ג, ה), וכפי שהוא מגלה בסוף: "כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי" (ט"ז, יז).⁴⁴

מונחים רבים אצל שמשון לקוחים מפרשת הנזיר (במדבר ו', א-כא): זבח, תגלחת, מנחה, עולה, אש, גילוח הראש.

הרפתקותיו של שמשון קשורות בקרבה ליון, האסור עליו.⁴⁵ גם שתיית המים מתוך לחי החמור, "חמור חמרתים" (ט"ו, טז) רומזת ליון = חמר. הישועות שהוא מחולל מכוח נזירותו מביאות אותו במגע עם טומאת מת, האסורה לנזיר.⁴⁶ הוא אוכל מן הטמא ובא בקירוב עם כרם ועם משתה ועם מתים, ולבסוף גם מורה עולה

41. בברכת יעקב ליהודה. שם: "גור אריה יהודה" ובברכת משה: "גור אריה דן". והשווה: "וירד שמשון תמנתה" (שופטים י"ד, א), לעומת הנאמר על יהודה: "הנה חמיך עולה תמנתה" (בראשית ל"ח, יג). וראה סוטה י ע"א: "שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה". עוד מוטיבים מקבילים: **גדי העזים** (בראשית ל"ח, יז; שופטים ט"ו, א); **הזונה** (בראשית ל"ח, טז; שופטים ט"ז, א); **שרפת האישה** בעקבות גדי העזים (בראשית ל"ח, כד; שופטים ט"ו, ו; וכן ציין גם י' זקוביץ [לעיל, הערה 20] עמ' 93); **אכזיב** (בראשית ל"ח, ה) ו**כזבים** (שופטים ט"ז, יד); וכן **אשתאול וצרעה** בארץ יהודה (יהושע ט"ו, לג) ובארץ דן (שם י"ט, מב). גם **חברון** שביהודה מוזכרת כאן (שופטים ט"ז, ג), וכן: "ויאמרו איש יהודה למה עליכם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו וירדו שלשת אלפים איש מיהודה" (ט"ו, י-יא). י' רוזנסון (לעיל, הערה 4, עמ' 151), מקשר את יחסי יהודה ודן כאן עם כיבושי יהודה בארץ פלשתים, כמובא בשופטים א', ח: "וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה". וראה יהושע ט"ו.

על הקשר בין 'שורק' לגפן וליין ראה עוד: ישעיהו ה', ב; ט"ז, ח; ירמיהו ב', כא; זכריה א', ח. וראה: סגרט (לעיל, הערה 3), עמ' 457.

42. לעיל, הערה 4, עמ' 146.

43. ראה במדבר רבה פרשה י: "כי יפלא, ששם שמו פלאי, לנדור נדר נזיר להזיר לה'".

44. יצוין: "נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם... ותחל לענותו" (ט"ז, יז-יט). ובהמשך: "ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח" (שם, כב), ואז חוזר כוחו.

45. בשאלה אם אסור היה, ראה: רש"י סוטה ט ע"ב; רמב"ם משנה תורה הלכות נזירות פ"ג ה"ג; מהרש"א סוטה ט ע"ב. בתוספות יום טוב נזיר פ"א מ"ב כתב שהיה אסור אף שלא הוזכר, מדהוהרה אמו.

46. וכפי שהקשתה הגמרא, נזיר ד ע"ב.

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

על ראשו. חז"ל למדו ממנו את המותר והאסור לנזיר,⁴⁷ אך יש שראו במעשיו זלזול
בנזירות,⁴⁸ וכך נוצר מתח בין שתי האפשרויות.

סגירת המעגל וסימטריות החידה

בהנגדת מוטיבי לידה ומוות פותחים וסוגרים, בלידתו וייעודו בין צרעה ובין
אשתאול רמוז מותו שם (ט"ז, לא). לדברי אמו של שמשון, המלאך אמר: "כי נזיר
אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו" (י"ג, ז). ואולם המלאך לא אמר כך, אלא:
"נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן" (שם, ה). הוא לא שמר על נזירותו עד יום מותו,
ואכן כתוצאה מכך מת.⁴⁹

הזבח הקשור בלידתו של שמשון ("ויקה מנוח את גדי העזים ואת המנחה... ויהי
בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך ה' בלהב המזבח", י"ג, יט-כ) מקביל
למותו בעזה: "וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם" (ט"ז, כג). הגדי
שהעלה אביו של שמשון לעולה בבשרת נזירותו והגדי שהביא שמשון לאשתו
הפלשתית (שעלתה באש) מקבילים ל"כבש בן שנתו" שחייב נזיר להביא על כישלונו,
על אשר "טמא ראש נזרו" (במדבר ו', ט-יא). ואכן יש זבח בהתגלח שמשון:

הזבח בסוף

ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח

הזבח בתחילה

ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח
ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח

מנוח שואל בתחילה "מה יהיה משפט הנער ומעשהו" (י"ג, יב), ולבסוף מתקיים:
"ויקברו אותו... בקבר מנוח אביו והוא שפט את ישראל עשרים שנה" (ט"ז, לא).
בלידתו: "כי נזיר אלהים יהיה הנער" (י"ג, ה), "מה נעשה לנער היולד" (שם, ח), "מה
יהיה משפט הנער" (שם, יב), "ויגדל הנער ויברכהו ה'" (שם, כד); ובמותו שמשון
מבקש מן "הנער המחזיק בידו" לסייע לו להישען על עמודי הבית (ט"ז, כו). בתחילה
מתפלל אביו להתגלות נוספת: "ויעתר מנוח אל ה'... איש האלהים אשר שלחת יבוא
נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד" (י"ג, ח); וכן שמשון מתפלל בסופו לעוד
התגלות: "ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה
האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני" (ט"ז, כח). בתחילת ניצחונו: "וילך שמשון

47. נזיר שם; במדבר רבה פרשה י טז.

48. א' קריב (לעיל, הערה 22). יש שראו בעצם קרבתו לכרם זלזול במחויבות הנזיר להתרחק מן
היין ומן הכרם (ראה שבת יג ע"א). אחרים (הגר"א בקול אליהו, מלבי"ם) הבינו שהוריו הלכו
בדרך קצרה בתוך הכרם, בזמן שמשון הקיף אותו סביב, כזהירות יתרה.

49. במדבר רבה פרשה י ה: "היא הוסיפה עד יום מותו, לפי שלא ידעה מה שעתיד, אבל המלאך
שהיה יודע שעתיד הוא לאבד נזירותו על ידי דלילה, לכך לא אמר עד יום מותו". המדרש
מקשר את האישה המולידה והאישה ההורגת.

וילכד שלש מאות שועלים וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך" (ט"ו, ד); ובסופו: "כשלת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון" (ט"ז, כז); "וילפת שמשון את שני עמודי התוך" (שם, כט).

הראייה קודמת לחידתו של שמשון, ומציאת הפתרון גורמת לעיוורונו. בתחילה: "וירא מלאך ה' אל האשה" (י"ג, ג); "ומראהו כמראה מלאך האלהים" (שם, ד); "הנה נראה אלי האיש" (שם, י); "ומנוח ואשתו ראים ויפלו על פניהם. ולא יסף עוד מלאך ה' להראה" (שם, כ-כא); "מות נמות כי אלהים ראינו. ותאמר לו אשתו לו חפץ ה' להמיתנו... ולא הראנו את כל אלה" (שם, כב-כג).⁵⁰ ובסוף: "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו" (ט"ז, כא); "ויראו אתו העם" (שם, כד); "כשלת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון" (שם, כז); "ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים" (שם, כח).

חז"ל ציינו⁵¹ שמשון חטא בעיניו ונענש בעיניו. בקלקולו: "וירא אשה בתמנתה" (י"ד, א); "אשה ראיתי בתמנתה" (שם, ב); "קח לי כי היא ישרה בעיני" (שם, ג); "ותישר בעיני שמשון" (שם, ז); וכן: "ויסר לראות את מפלת האריה" (שם, ח). מעניין שמנוח מביע את פחדו למות מראיית המלאך (י"ג, כב), ובסוף הסיפור שמשון נקבר "בין צרעה ובין אשתאל בקבר מנוח אביו" (ט"ז, לא). אביו אכן מת.

התנודה בין ערי הגבול והחידות: ירדות ועליות, הגדות ואי-הגדות

חידת המלאך קשורה בעלייה: "ומורה לא יעלה על ראשו" (י"ג, ה); "ואם תעשה עלה לה' תעלנה" (שם, טז); "ויעל על הצור לה'" (שם, יט); "בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך ה'" (שם, כ); "עלה ומנחה" (שם, כג). לעומת זאת הרקע של חידת הארי קשור בשלוש ירדות: "וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה" (י"ד, א); "וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה... והנה כפיר אריות" (שם, ה); "וירד וידבר לאשה" (שם, ז). ובהמשך גם לשון דומה מן השורש רד"ה: "והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש. וירדהו אל כפיו... ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש" (שם, ח-ט).⁵² עוד בהקשר של החידה: "וירד אביהו אל האשה" (שם, י), "ותצלח עליו רוח ה' וירד אשקלון" (שם, יט).

50. מלבד: "ומורה לא יעלה על ראשו" (שם, ה); "יבוא נא עוד אלינו ויורנו" (שם, ח); "ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא" (שם, ד). וכן: וירא, והרית, הרה.

51. סוטה י ע"ב.

52. י' זקוביץ (לעיל, הערה 20), עמ' 101; י' רוזנסון (לעיל, הערה 4), עמ' 143. ביחס ללשונויות וירד-רדה-וירדהו ציין רוזנסון את: "ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים... כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה" (מל"א ה', א-ד). התקבולת כפולה: גבול הרדייה והממשלה: ארץ פלשתים, גבול מצרים-עבר הנהר, תפסח-עזה, גבולי הפלשתים; והתקבולת "רדה"-מושל". בשמשון: "וירדו שלשת אלפים איש מיהודה... הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים... לאסרך ירדנו..." (ט"ו, יא-יב).

חידתו של שמשון: מיקום, מדרש שם ומשמעות

הידרדרותו של שמשון מתוארת במוטיבים ובדימויי ניצחון היורדים בערכם: אריה (חי), שועל, וחמור (מת). לעומת שלוש הירידות מנסים סרני פלשתים שלוש פעמים לגלות את חידת כוחו, ואינם מצליחים, עד שלא הגיד להם חידתו. "זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי" (ט"ז, טו), לעומת חידת הארי: "ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים" (י"ד, יד). שוב, כפי שקרה גם אצל אשתו בתמנה, הוא מגלה לה את חידתו והיא מגלה לפלשתים: "הגידה נא לי במה כחך גדול" (ט"ז, ו); "ותדבר אלי כזבים הגידה לי במה תאסר" (שם, י); "ויגד לה... ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה [לי קרי] את כל לבו ועלו אליה סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם" (שם, יז-יח). ובסופו של דבר: "ויורידו אותו עזתה" (שם, כא).

מעבר לעימות, גאוגרפית ולאומית, במשמעות הראלית, הרי שבמשמעות המטפורית,⁵³ תיאור התנועה בין ערי הגבול משקף את תנודות נפשו של שמשון: הוא יורד ורואה אישה בתמנה, עולה אל אביו ואמו, יורד אל הפלשתים ונתקל בארי, יורד לדבר אל אשתו הפלשתית, לאחר מכן נתקל בדבש, יורד אל משתה חידתו, יורד לאשקלון לקחת חליפות מפלשתים לתת למגידי החידה, "ויעל בית אביהו" (י"ד, יט), עד שפלשתים עולים עליו (ט"ו, ט). בסוף, "ויורידו אותו עזתה" (ט"ז, כא). לאחר ירידתו הטרגית ("ויעל בית אביהו" – י"ד, יט) באה עליה אירונית: "ויורדו אחיו וכל בית אביהו"⁵⁴ וישאו אתו ויעלו ויקברו אותו" (ט"ז, לא).

בתנודות רוחו, הנפעם בין צרעה ואשתאול, שמשון הנזיר, האמור להישמר "מכל טמא" ובכל זאת מתאוה לדבר טמא⁵⁵ – הוא חידה. לא נבין את חידתו, אך אדם שאין מבינים אותו, שיש בו מן העז ומן המתוק – אולי נוכל להבין אדם כזה.

53. י' רוזנסון (לעיל, הערה 4), עמ' 146-148.

54. גם י' זקוביץ (לעיל, הערה 20, עמ' 209) עמד על עליותיו לבית אביהו/אביה לעומת "ויורדו אחיו וכל בית אביהו... ויעלו".

55. סוטה ט ע"ב. שמשון נקרא בחז"ל: "חוטא" (תנחומא [בובר] נשא ד, עמ' 27; קהלת זוטא פרשה ז כו) ומתואר כאחד מ"קלי עולם" (ראש השנה כה ע"א-ע"ב), כמי שהתאוה לדבר טמא (סוטה ט ע"ב) ושהתקלקל (שם). מאידך הם קוראים לו גם: "צדיק", ש"שכינה מקשקשת לפניו כזוג" (סוטה שם); וכן כמי ש"דן את ישראל כאביהם שבשמים" ושנקרא על שמו של הקדוש ברוך הוא" (שם י ע"א).